

Az olvasás ára

Régi, de ma már több okból időszerűtlen a kérdés, hogy áru-e a kultúra. A hetvenes években vitasorozat tárgya is volt, akkor, amikor az árujellegét még eltakarta a három T (Tilt, Túr, Támogat). Talán az volt a közmegegyezés, hogy a kulturális érték nem lehet áru, annak ellenére, hogy ára van. A mai válasz pedig egyértelmű.

Az áraknak és a béreknek az elmúlt évtizedekben hazánkban bekövetkezett változása látszólag rapszodikus és kiismerhetetlen. A változás két elemének egymásra gyakorolt hatása szintén. Nem engedi meg, nem teszi lehetővé a viszonyítást, az összehasonlítást. Annak a megállapítását, hogy a különböző árakért és szolgáltatásokért mikor mennyit kellett dolgozni, s az idő múlásával fejlődés avagy visszafejlődés történt-e. Az árak és a bérek váltakozó és nem egyforma mértékű emelkedése eltakarja a lényegét. (Egy hajdani kollégám szokta emlegetni, hogy az inflációban benne van pl. a kenyér és a benzin, vagy a toronydaru árváltozása, de toronydarut ritkán vesz az ember.)

Mégis érdemes valamilyen viszonyítási pontokat keresni, objektív képet alkotni az elmúlt fél évszázadban bekövetkezett folyamatról. Lehet a témát nagyképűen mikro-szocio-ökonómiának nevezni. A feladat hatalmas, kutatócsoport foglalkozhatna vele évekig. De kicsiben is el lehet kezdeni. Alulról építkezve–térképezve, először egy csoport, például a mindenkori kezdő közalkalmazottak esetében megnézni, miért mennyit kellett dolgozniuk. A kérdés évtizedek óta foglalkoztat, de a fogalmazvány tervéhez a végső lökést egy tavaly februárban megjelent írás adta. A *Hitel* tematikus száma az értelmiség helyzetével, szellemi állapotával, felelősségével foglalkozott. Már azt is érdemes lenne tárgyilagosan mérlegre tenni, milyen képet rajzoltak az írások. Én – elfogultan – három csoportra bontottam a cikkeket. A nekem tetsző (pozitív), a nem tetsző (negatív), illetve semleges csoportosítással. A negatívnak minősített csoportba került Tóth Erzsébet írása, aki költő, közgazdasági végzettséggel. Ezért sem tudtam elfogadni egy – szerintem ideológiai elkötelezettségéből fakadó – hamis állítását. Egy helyen ugyanis azt írja a tanulmányban, hogy az elmúlt évtizedekben szinte minden áru és szolgáltatás árával arányosan emelkedtek a bérek, csak az írói honoráriumok maradtak le jelentősen.

„A honorárium átlaga sokkal kisebb, mint volt a Kádár-kormány idején. Minden, alapvető élelmiszer, háztartási eszköz, elemi szükséglet ára a munkabérekkel együtt arányosan emelkedett, elérhetővé vált, kizárólag az írói honorárium vesztegel a húsz évvel ezelőtti szinten vagy az alatt. Elméletileg a könyv ára is csak annak magas, aki írói jövedelméből akar megélni. Nincs pénzem könyvre, mondja, akinek két mobiltelefon lapul a zsebében, a harmadik meg az autójában csöng.”

(Tóth Erzsébet: *Hidegbéke. Hitel*, 2012/2. 116. p.)

Ekkor készítettem hirtelen felindultságomban egy kis összehasonlítást, néhány árura korlátozva. A következő „eredményt” kaptam:

	1970		2012		Változás	Arány
	Egységár	Darab/fizetés	Egységár	Darab/fizetés		
Szép versek	28,00	65	2200	45	- 30%	2/3
kenyér, tej	3,00	600	200	450	- 25%	3/4
tojás	2,00	900	50	1800	+100%	2
hús	26,00	70	1100	81	+ 20%	6/5
benzin	3,00	600	440	250	- 60%	1/3
áram	0,75	2500	46	2000	- 20%	4/5
gáz	1,00	1800	140	640	- 60%	1/3
vonaljegy (Bp.)	1,50	1200	320	280	- 77%	1/4

Kezdő bér: 1970: 1800 Ft; 2012: 90 000 Ft.

Mivel az elmúlt félszázadban a magyar bérrányok nem nagyon változtak az egyes foglalkoztatottak között, a fenti százalékok talán tágabban is igazak. Vagyis a kiválasztott áruk és szolgáltatások közül csak a tojásért kell fele annyit és a húsert ötödével kevesebbet dolgozni, a többiért viszont jelentősen többet. (Megjegyzem, hogy a konkrét adatok nekem is meglepetést okoztak. Az arány az 1970-es adatot veszi egy egységnek.) Konkrétan a benzinért és a gázért háromszor, a vonaljegyért négyszer annyit, s a kenyérért is egyharmaddal többet.

Ezzel a leegyszerűsítő, durva mintavétellel nem lehetünk elégedettek, ezért a következő lépésben arra voltam kíváncsi, hogy a házi könyvtáramban kiválasztott könyvekért mennyit kellett az adott évben dolgoznom. Ötven évből 70 könyvet választottam, évenként egyet vagy kettőt, szépirodalmi műveket, kicsit törekedve a tartalmi változatosságra is. A lista egy kutatási beszámoló mellékletébe kerülhetne, itt a belőle számított viszonyszámok táblázata lehet érdekes. És talán a számítások menete, alapja. Ár/terjedelem arányokat számítottam, mert manapság is – a könyv tartalmi értékei mellett – az egyik eligazító adatom könyvvásárláskor az egy oldalra jutó ár. Ez a következő táblázatban látható. Évtizedekre bontva átlagoltam, illetve ahol szükségesnek látszott, évtizeden belül is tagoltam. Az adatok gyűjtése közben derült ki, hogy megőrzött jövedelem-nyilvántartásaim hiányosak. Ezért csak összehasonlítási alapként használtam azokat, az elérhető országos átlagok mellett. Kis eltéréssel követték az átlagot. Terjedelmi korlátok miatt is, és mert a tendenciákat jobban szemlélteti, mindkét adatsorból, a könyvárakból is és a munkabérekéből is az évtizedenként átlagokat foglaltam táblázatba. A kialakult kép a következő:

Évtizedek	Jövedelmek				Könyvárak			Élet és Irodalom	
	Kezdő-záró	Növ. %	Nettó átlag	Nettó órabér	Oldal/ Ft	Átlag	Órabér/ oldal	Oldal/ Ft	Órabér/ oldal
1961–1970	1 550– 2 222	50	1 995	11,0	0,04– 0,17	0,07	157,00	0,13	84
1971–1980	2 325– 4 098	80	3 150	17,5	0,05– 0,21	0,12	146,00	0,15	116
1981–1990	4 364– 13 416	120	7 170	40,0	0,08– 0,60	0,16	250,00	0,41	100
1991–2000	17 934– 77 187	300	38 860	216,0	0,60– 6,00	3,50	61,70	2,60	83
2001–2012	87 645–213 094	300	120 000	666,0	2,00–22,00	8,70	76,50	12,00	55

Évtizedenkénti tendenciák:

Első évtized (1960–1969): a könyvek oldalankénti ára öt és tíz fillér között, az átlag 7 fillér, az évtizeden belül nincs irányváltás. Az egyes könyvek között négyszeres eltérés volt a maximum.

Második évtized (1970–1979): öt század és két tized Ft között, (5 és 20 fillér), az átlag 12 fillér, az eltérés négyszeres.

Harmadik évtized (1980–1989): nyolc század és két tized Ft között, az átlag 16 fillér, de az évtized első felében 10, a második felében 20 fillér. Az eddigi lassú arányromlás után itt van az évtized közepétől egy kétszeres negatív változás. Ennek az évtizednek a mérlegeléséhez figyelembe kell venni az 1988-ban beköszöntött, bruttósítással egybekötött jövedelemadó- és járulékfizetést. Az is látszik, hogy a könyvárak késleltetve követték a bruttósítással is együttjáró jövedelemnövekedést. Lehetséges továbbá, hogy a kiválasztott könyvek mégsem reprezentálják az évtizedet, ezért van a sorból kilógó, és önmagában is legszebb számadat. Nagyobb mintát véve biztosan hitelesebb lenne a szám.

Negyedik évtized (1990–1999): 6 tized és hat egész közötti, (hatvan fillér és 6 Ft), a szélső értékekben tízszeres különbség, az átlag 3,5 Ft, vagyis az előző évtizedének hússzorosa. Az évtized első felében 1,2 Ft, a másodikban 6 Ft az oldalankénti ár. Itt a hússzoros árnövekedés és a negyedére csökkenő órabér/oldal arány egyik magyarázata lehet (a kiadói struktúra és a finanszírozás változásai mellett) a kiugróan magas infláció, az évtized közepén éves átlagban 30 százalék körül volt, s nem csökkent 10 százalék alá.

Ötödik évtized (2000–2012): 3 és 13 Ft közötti, a szélső érték is széthúzódott (2 és 22), az átlag 8,7 Ft/oldal. Az évtized első felében 3,1 – a második felében 10,3 Ft.

A számokból következik, hogy féldőben, a '80-as évek közepén az addig lassan csúszó árarány meglendült, s az utóbbi negyedszázadban egyre gyorsulva érte el a mai, európai átlaghoz igazodó értéket. A könyvek ára mellett ez sajnos, már szinte minden termékre, nemcsak kultúrtermékre, igazolható.

A táblázat részletei is érdekesek lehetnek, de egészében bizonyítja a legjellemzőbb adat igazát. Azt, hogy az első táblázat hevenyészett összehasonlítását alátámasztja az adatsora: **az első évtized átlagos órabéréért kétszer annyi könyvet lehetett venni, mint az utolsó évtizedéért. Tehát manapság legalább kétszer annyit kell dolgozni egy könyvért, mint ötven éve.**

A '70-es évek vége óta vagyok előfizetője az *Élet és Irodalom*-nak (ÉS). Ezért kontrollként a példányonkénti ár, illetve az előfizetési díj bérekhez viszonyított változása is érdekelt. A számítás során itt is figyelembe vettem a változó terjedelmet. Hiszen az éves adatokból kiderül, hogy gyakran évenként változatlan volt a terjedelem is, vele együtt az ár is, függetlenül az évenként változó inflációtól. A váltások, ugrások ezért nagyobbak a könyvek árváltozásánál. A tulajdonosok gyakran a változatlan ár melletti terjedelemcsökkenéssel kompenzálták a költségeik emelkedését. A hetilap esetében a második évtized, azaz a hetvenes évek időszakában volt a legkedvezőbb a jövedelem/ár-viszony, ehhez képest az utolsó év-

tized átlaga – a könyvekkel azonos képet mutatva – ugyancsak a felére esik vissza. Vagyis itt is kétszer annyi munkába kerül az egységnyi terjedelem megvásárlása.

A folyamat mellett érdemes lehet az ÉS esetében a két szélső év adatait is összevetni, hiszen mindegyik esetben 52 szám áráról van szó. 1960-ban az 1,5 Ft-os példányonkénti ár és a 8,6 Ft-os átlagos órabér majdnem 70 oldal/órabért eredményez, 2012-ben a 495 Ft-os ár és a 666 Ft-os nettó átlagos órabér pedig 32 oldal megvásárlására elegendő. Itt is látszik a szükséges, több mint kétszeres munkamennyiség az ugyanakkora terjedelem megszerzéséhez.

A könyvek éves átlagárának kiszámítása problematikus, sőt, azt is mondhatnám, hogy lehetetlen. Ha tudnánk is megfelelően nagy mintát venni, mit tegyünk a különböző tartalmú és kiállítású, vagy éppen jelentősen különböző példányszámú, eltérő kiadójú könyvek árának közös nevezőre hozása érdekében? Ezért a kiinduló táblázat szellemében most a hetilap két évfolyamának adatát a kezdő közalkalmazott bér figyelembevételével hasonlítom össze. 1970-ben pl. egy pályakezdő pedagógus egy órai munkájából négy példányt, azaz egy egész havi ÉS-t vehetett, összesen 64 oldalon, 2012-ben egyetlen példányt, igaz, ez másfélszer annyi (számunként 24) oldalas. De ha egész hónapra vetítjük, akkor a különbség majdnem háromszoros a mai pályakezdő kárára.

Összehasonlítható a könyvek és az ÉS oldalankénti ára akár az egyes éveken belül, akár évtizedenként. Az látható, hogy a hetilap – ugyan változó arányban – mindig kedvezőbb költséget mutat. Hiszen egy oldalnyi tartalma négy könyvoldalnak felelhet meg. Ezért pl. az első évtizedben kb. kétszer annyi szöveget (karaktert) kaphattunk az órabérért, az utolsó évtizedben háromszor annyit. A legutóbbi számok ára pedig (495 Ft) egy 96 oldalas könyv árával lenne összevethető.

A munkahipotézist és a belőle kisarjadó alapkérdést, talán rendhagyóan, zárógondolatként fogalmazom meg. **Az volt a feltételezésem (a Szép versektől kiindulva), hogy a könyvek ára gyorsabban nőtt, mint a munkabér. Ezt a feltételezést a mintavételes „önvizsgálat” igazolta.** A kép akkor lehetne teljesebb, ha a kultúra árának vizsgálatát kiterjesztenénk (folyóirat, lemez, CD, mozi- és színházjegyek, belépőjegyek stb. ára és a bérek viszonya), s ezeknek a szellemi szórakozásoknak a költségét egy átlagháztartás egyéb kiadásaihoz is viszonyítanánk. A végső kérdés azonban az, hogy egy mesterségesen szabályozott tervgazdaságból a piacgazdaságba vezető út húsz éve után is **miért csak itt tartunk? Miért maradt meg, illetve miért nőtt az elmúlt félszázadban a különbség a magyar és az európai bérek között? A hazai árak és a bérek között?** Hiszen az árak már szinte azonosak a nyugat-európaiakkal. Mennyit kell ma dolgozni egy hasonló lakásért vagy egy autóért nálunk és mennyit pl. Angliában? Kié a haszon? József Attila óta sejtjük a választ. De azért ne legyünk túlértékelt, hanem próbáljunk meg hatni a szellem erejével. Hatni a magán-munkáltatókra és az állami fenntartókra egyaránt azért, hogy ne hajtsák túl az eredeti tőkefelhalmozást, a haszon felélését, illetve a kultúra finanszírozásából való kivonulást, hanem ennek egy részéről lemondva segítsenek kicsit kisebbre zárni a mindenféle ollókat.

Polák István